

ΔΥΟ

Οι γογγυσμοί:
σικλάβι στήν ἔρημο

ἀποτροφή του, αλλά αναγνωρίζει τή σαγήνη: «τότε πού είχε ἀγαπήσει μέ πάθος τους έραστές της». Στο έπεισόδιο του χρυσού μόσχου, μέ τό όποιο θά ασχοληθῶ έκτενέστερα στό επόμενο κεφάλαιο, εκείνος πού αναγνωρίζει τή σαγήνη (καί ἐνδεχομένως υποκύπτει σέ αὐτήν) εἶναι ὁ Ἀαρών, καί αὐτός πού ἐκφράζει τήν ἀποτροφή – καί κατόπιν δρᾷ βράσει αὐτῆς – ὁ Μωυσῆς. Ὅμως καί οἱ δύο μαζί, μᾶς δίνουν τήν εἰκόνα τῆς Αἰγύπτου μέσα ἀπό τά ισραηλιτικά μάτια.³⁸

Οἱ Ἰσραηλίτες εἶδαν αὐτό πού, ἀργότερα, θά ἀποκληθεῖ παρακμή, ἔναν ὑψηλό πολιτισμό πού φτάνει ὑπερβολικά ψηλά: ὑπερφύμο, μαρό, διεφθαρμένο, καί τήν ἴδια στιγμή πλούσιο καί σαγηνευτικό. Σέ ἓνα ἐξαιρετικό παράδειγμα διανοητικοῦ παιγνιδιῶ (στό 15 τῆς Ἐξόδου καί τό 7 τοῦ Δευτερονομίου), οἱ πληγές μέ τίς ὁποῖες τιμώρησε ὁ Θεός τους Αἰγυπτίους γίνονται νόσοι καί ἐμβληματικά στοιχεία τῆς διαφθορᾶς αὐτῆς τῆς χώρας – ἔτσι πού ἐπιστροφή στήν Αἰγύπτο νά σημαίνει, μεταξὺ ἄλλων, καί συναπάντημα μέ «ὄλες τίς ἀρρώστειες καί [...] τίς πληγές τῶν Αἰγυπτίων».³⁹

³⁸ Κατά τόν Μαιμονίδη, ὁ Θεός ἀναγνώρισε τήν αἰσθησιακή εὐχὴ πού ἀσκούσε ἡ αἰγυπτιακή εἰδωλολατρία στους Ἰσραηλίτες καί προσαρμόσθηκε ἀναλόγως: ἡ πρακτική τῆς τελετουργικῆς θυσίας ἦταν μιά θεϊκή παραχώρηση «ἔτσι ὥστε [ὁ λαός] νά συνεχίσει νά ἔχει ἐκείνες τίς συνήθειες στίς ὁποῖες ἦταν μαθημένος [...]» καί νά μεταβῆ σταδιακά στήν ἀγνή λατρεία τοῦ Θεοῦ. *The Guide of the Perplexed*, μεταφ. Shlomo Pines, University of Chicago Press, Σικάγο 1963, 2:525-531 (3.32.69b-73a). Βλ. τή συζήτηση στό Amos Funkenstein, «Maimonides: Political Theory and Realistic Messianism», στό *Miscellanea Mediaevalia*, τόμ. 2: *Die Mächte des Guten und Bösen*, Walter de Gruyter, Βερολίνο 1977, σ. 81-103· καί παρακάτω στό παρόν βιβλίο, περί τῆς πολιτικῆς τῶν σταδίων, κεφ. 2, μέρος II, σ. 98-99.

³⁹ Ὁ Schneidau θεωρεῖ πὸς τό 7,15 τοῦ Δευτερονομίου, «ὄλες τίς

Μέ αὐτό τόν τρόπο ἐμφανίζεται συγχρότερα ἡ Αἰγυπτος στή μεταγενέστερη ἐπαναστατική γραμματεία. Ἔνα κήρυγμα τοῦ πορβανού ἱεροκήρυκα Στῆβεν Μάρσαλ στή Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων τό 1640 εἶναι χαρακτηριστικό:

“Ὅπως ἡ Αἰγυπτος μαστιζόταν ἀπὸ ἀκρίδες καί βατράχους, ἔτσι καί τό βασίλειό μας μαστίζεται ἀπὸ φρυγῆτες βλασφημίες, ἀκαθαρσία, καταπίεση, ἀπάτη καί ἴδια εἶναι ἡ δυσσομία πού φτάνει ὡς τὰ ρουθόνια τοῦ Κυρίου.

Ἡ δυσσομία, προέρχεται, ὅπως υποψιάζομαι, ἀπὸ τό 7 τῆς Ἐξόδου, ὅπου τὰ νερά τοῦ Νείλου μετατρέπονται σέ αἷμα: «καί βρώμησε ὁ Νεῖλος». Αὐτό πού μυρίζει ἀπαισία στὰ ρουθόνια τοῦ Μάρσαλ εἶναι οἱ πατακῆς τελετές καί ἡ ἐξουσία τῶν ἐπισκόπων». Γιὰ νά τὸ ἀντιληφθοῦμε ὁμοῦ θά πρέπει νά συμπληρώσουμε τό ἐπιχείρημα τοῦ Μάρσαλ μέ τούς λόγους ἐνός ἄλλου πορβανοῦ ἱερέα, πού σχολιάζει μέ θλίψη

τόν ἔμφυτο παπισμό [πού συναντᾶται] στό πλῆθος τοῦ κόσμου, ἀλλά καί στίς δικές μας καρδιές.⁴⁰

Μπορεῖ νά πεῖ κανεὶς γιὰ τούς Ἰσραηλίτες ὅτι ἦταν πολιτογραφημένοι Αἰγύπτιοι καί συγχρόνως ἐπαναστᾶτες κατὰ τῆς αἰγυπτιακῆς καταπίεσης καί διαφθορᾶς. Πράγματι, ἡ

ἀρρώστειες καί [...] τίς πληγές τῶν Αἰγυπτίων, πού τίς ἔχετε γνωρίσει [...], σημαίνει ὅτι οἱ Ἰσραηλίτες ἦσαν αὐτοὶ πού ὑπέφεραν στήν Αἰγύπτο (Sacred Discontent, ὁ.π., σ. 148). Ὑπάρχει καί σχετικὸς ἐβραϊκὸς μῦθος, βλ. παρακάτω, κεφ. 3.

⁴⁰ Stephen Marshall, *A Sermon Before the Honorable House of Commons*, Λονδῖνο 1644, σ. 31· William Perkins, *The Works*, Λονδῖνο 1616, 2:422.

γῆ τῆς ἐπαγγελίας, τὸ ἀντίθετο τῆς καταπίεσης καὶ τῆς διαφθορᾶς, δὲν διαφέρει τόσο ριζικά ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο ὅσο ἰσχυρίστηκα νωρίτερα. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο στοιχεῖο τονίζεται ἰδιαίτερα σέ ἕνα ἀπὸ τὰ πρὸ ἐκπληκτικὰ κεφάλαια τοῦ ἀφηγήματος τῆς Ἐξόδου, τὸ ὁποῖο περιγράφει τὴν ἐξέγερση κατὰ τοῦ Μωυσῆ, πού διοργάνωσαν οἱ φύλαρχοι Δαθάν καὶ Ἀβιρώμ. Λέγεται ὅτι ρώτησαν αὐτοὶ οἱ δύο:

Δέ φτάνει πού μᾶς ἐβγαλες ἀπὸ μιά χώρα ὅπου ἔρεε γάλα καὶ μέλι γιὰ νὰ μᾶς πεθάνεις στὴν ἔρημο [...]; (Αρ 16,13)

Ἡ Αἴγυπτος ἦταν, φυσικά, μιά γῆ ὅπου ἔρεε μέλι καὶ γάλα, καὶ οἱ σκλάβοι τὸ ἤξεραν, ἔστω καὶ ἂν δὲν μποροῦσαν – ἢ ἀκόμα καὶ δὲν ἤθελαν – νὰ γευτοῦν τίς ἀπολαύσεις τῆς. Καὶ ἡ θεία ἐπαγγελία εἶχε σχῆμα στόν νοῦ τους – γάλα καὶ μέλι δικό τους, γάλα καὶ μέλι χωρὶς τίς φαῦλες ἀσθένειες τῶν Αἰγυπτίων. Ἡ γῆ τῆς ἐπαγγελίας ἐπαναλαμβάνει τὸν πλοῦτο καὶ τὴν ἀφθονία τοῦ οἴκου τῆς δουλείας, ἀλλὰ ὑποτίθεται ὅτι αὐτὸς ὁ πλοῦτος καὶ αὐτὴ ἡ ἀφθονία διαμοιράζονται πολὺ εὐρύτερα ἀπὸ ὅσο στὴν Αἴγυπτο, καὶ ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ἕνας πλοῦτος καὶ μιά ἀφθονία πού δὲν διαφθείρουν. Καὶ ὅταν δὲν διαμοιράζονται, καὶ ὅταν διαφθείρουν, τότε ἔρχεται πάλι ἡ ὥρα νὰ ἀνακληθεῖ τὸ ἀφήγημα τῆς Ἐξόδου.

Χωρὶς τίς νέες ιδέες τῆς καταπίεσης καὶ τῆς διαφθορᾶς, χωρὶς τὴν αἴσθηση τῆς ἀδικίας, χωρὶς τὴν ἠθικὴ ἀποστροφή, οὔτε ἡ Ἐξοδὸς οὔτε ἡ ἐπανάσταση θὰ ἦταν ἐφικτές. Στὸ κείμενο, ὅπως τὸ ἔχουμε στὰ χέρια μας, οἱ νέες ιδέες σκιαζοῦνται ἀπὸ τίς παλαιότερες ἀντίθετες τους: ἡ αἴσθηση τῆς ἀδικίας ἀπὸ τὴν παραίτηση, ἡ

ἀποστροφή ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία. Οἱ σκιές διαγράφονται πεντακάθαρα· εἶναι χαρακτηριστικὸ τοῦ ρεαλισμοῦ τῆς βιβλικῆς ἱστορίας. Ἐκεῖνο πού δημιουργεῖ τὸ νέο γεγονός, ὁμως, εἶναι οἱ νέες ιδέες. Αὐτές παρέχουν τὴν ἐνέργεια τῆς Ἐξόδου καὶ αὐτές ὀρίζουν τὴν κατεύθυνσή της. Ἡ κατεύθυνση ἀφορᾷ χωρὶς ἀμφιβολία ὄχι μόνο τὴν ἀπολύτρωση τοῦ Ἰσραὴλ ἀλλὰ ὅλες τίς κατοπινές ἐρμηνεῖες καὶ ἐφαρμογές αὐτῆς τῆς ἀπολύτρωσης. Ἐφεξῆς, κάθε κίνηση πρὸς τὴν Αἴγυπτο εἶναι «πισωγύρισμα» σέ ἠθικό χρόνο καὶ χῶρο. Ὅταν ὁ Μίλτον ἔγραφε γιὰ τοὺς Ἀγγλους τοῦ 1660 ὅτι «πέλεγαν τὸν ἀρχηγὸ πού θὰ τοὺς ὀδηγοῦσε πίσω στὴν Αἴγυπτο», δὲν εἶχε πρόθεση νὰ περιγράψει μιά ἀπλή ἐπιστροφή (ἢ μιά κυκλικὴ ἐπανάληψη) ἀλλὰ μιά ἀνάδρομη κίνηση, μιά «ὑποτροπή» στὴ δουλεία καὶ τὴ διαφθορά.⁴¹ Ἡ ὑποτροπή δὲν εἶναι ἀκατανόητη, γιατί ἡ Αἴγυπτος εἶναι μιά περίπλοκη πραγματικότητα. Ὅμως εἶναι ἤττα. Εἶναι τὸ πρότυπο τῆς ἐπαναστατικῆς ἤττας.

⁴¹ The Ready and Easy Way to Establish a Free Commonwealth (1660), στὸ Complete Prose Works of John Milton, τόμ. 7, ἐπιμ. Robert W. Ayets, Yale University Press, Νιού Χέιβεν 1980, σ. 463.